

УДК 347.922(477)

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.6.07>**Людмила Кондрат'єва,**

канд. юрид. наук, доцент,

доцент кафедри процесуального права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ГРУПОВИЙ ПОЗОВ ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ЗАСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ

У статті на основі норм чинного законодавства та аналізу наукових поглядів учених окреслено проблемні питання, пов'язані із застосуванням групового позову в разі необхідності судового захисту невизначеного кола осіб, зокрема захисту прав споживачів. Автором акцентується увага на тому, що групові позови можуть мати високу ефективність для захисту прав не лише однієї особи, але й широкого кола осіб, права яких одночасно порушені діями спільного відповідача. Наголошується, що інститут групового позову набуває популярності серед населення, особливо у сфері захисту прав споживачів. Констатується, що чинне процесуальне законодавство натепер не містить нормативного регулювання інституту групового позову, однак певні кроки на шляху до розроблення законодавчих норм щодо інституту групового позову вже зроблені. На думку автора, після останнього суттєвого оновлення змісту ЦПК досі відкритим залишилося питання запровадження особливого порядку розгляду справ щодо захисту прав і законних інтересів численних груп осіб. На жаль, як вважає автор статті, законопроект № 10292 від 15.05.2019 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо групових позовів про захист прав споживачів, права на безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище», в якому запроваджувалися процесуально-правові механізми розгляду групових позовів у рамках цивільного судочинства, знятий з розгляду у Верховній Раді України. Зроблено висновок, що можливість подання групового позову суттєво полегшує процедуру ініціювання спору за участі десятків/тисяч осіб та має на меті спростити процес розгляду таких вимог, що сприятиме ефективному захисту прав споживачів. Груповий позов, на думку автора, створює додаткові гарантії захисту прав і свобод людини, зокрема споживачів, формалізує сферу громадського контролю за публічним сектором за допомогою судових інструментів; сприяє наближенню процесуального законодавства України до міжнародних стандартів доступу громадськості до правосуддя.

Ключові слова: груповий позов, захист прав споживачів, невизначене коло осіб, судовий захист, невизначене коло споживачів.

Постановка проблеми. Виходячи з основоположного принципу, закріпленого в ст. 3 Конституції України, про те, що людина, її життя і здоров'я, честь та гідність, недоторканність і безпека визнані в Україні найвищою соціальною цінністю, права споживачів належать до найголовніших соціальних прав громадян, захист яких покладено на державу. Цей принцип конкретизовано в положеннях статті 4 Закону України «Про захист прав споживачів» [2]. У державах з розвинутою економікою споживач здійснює керівну функцію на споживчому ринку. А це можливо лише за активної життєвої позиції кожного громадянина країни та державної підтримки. Таким чином, захист прав споживача – це складова частина захисту основних прав людини. При цьому слід зазначити, що, на жаль, небагато громадян України знають свої права як споживачів. Як свідчить практика реалізації заходів щодо захисту прав споживачів у сфері торгівлі, ресторанного господарства і послуг, сьогодні часто

порушуються законодавчо визначені права громадян як споживачів. Споживчий ринок насичений неякісними, фальсифікованими та небезпечними для життя і здоров'я людей товарами, передусім харчовими продуктами. Не реалізується право споживачів на отримання необхідної доступної, достовірної та своєчасної інформації про товари, роботи, послуги, частими є порушення правил торговельного обслуговування та порядку надання послуг. За такої ситуації права споживачів часто порушуються та набувають масового характеру, а поновити їх можливо шляхом звернення до суду з груповим позовом в інтересах невизначеного кола осіб.

Впродовж тривалого часу науковці, як зарубіжні, так і вітчизняні, проявляли інтерес до інституту групових позовів, який втілювався в наукові дослідження, зокрема монографії, що стали надбанням науки цивільного процесуального права. Серед них – А. В. Губська, О. В. Ківець, В. А. Миколаєць, Н. Ю. Сакара, Т. В. Степаненко,

Г. О. Аболонін, Б. О. Журбін, Г. Л. Осокіна, І. В. Решетнікова, В. В. Ярков, О. Є. Молотніков, П. П. Колесов та інші. Окремі наукові дослідження знаходимо в працях відомих науковців, учених-процесуалістів, серед яких: С. С. Бичкова, Ю. В. Білоусов, Д. Гадомирський, Н. Гуржеева, М. Г. Єлісеєв, Р. А. Майданик, Д. Я. Малешин, Я. Я. Мельник, К. В. Можаровська, К. Осаке, В. В. Ярков та інші.

Чинний ЦПК України, на жаль, не відповідає сучасним вимогам, оскільки за наявності правових можливостей пред'явити цивільний позов на захист невизначеного кола осіб, постраждалих від одного правопорушення, його норми не зовсім пристосовані для розгляду позовів у разі заподіяння моральної та матеріальної шкоди десяткам та сотням громадян, як нині відбувається у світі у зв'язку з пандемією коронавірусу, або у разі масового порушення прав споживачів недобросовісними виробниками товарів чи надавачами послуг. Інститут групового позову дозволить громадськості через застосування процесуальних засобів контролювати екологічно небезпечні процеси, що відбуваються внаслідок незадовільної роботи деяких підприємств, а також контролювати якість товарів та послуг на споживчому ринку.

Метою статті є дослідження ефективності групового позову як процесуального засобу захисту прав споживачів, який створює додаткові гарантії захисту прав і свобод людини, формалізує сферу громадського контролю за публічним сектором.

Виклад основного матеріалу. Особливої актуальності груповий позов набуває в наші дні, коли прогалини у вітчизняному законодавстві дають можливість несумлінним виробникам, роботодавцям, банкам, туристичним фірмам порушувати права громадян України, що можуть мати масовий характер. Найпоширенішими прикладами масових порушень численних груп осіб є випадки продажу виробниками неякісних товарів, не виплати роботодавцями заробітної плати працівникам у різних сферах, надання неякісних житлово-комунальних, туристичних послуг, порушення у сфері будівництва та ін. У таких випадках груповий позов дасть змогу громадянам значно ефективніше відстоювати свої інтереси, ніж мітинги чи акції протестів. Захистити права невизначеного кола осіб у суді, як свідчить судова практика, і покликаний інститут групового позову. Чинний ЦПК України не дає суду можливості своєчасно та ефективно розглядати справи, в яких позивачами виступає значна

кількість громадян України. Адже зрозуміло, що за умови, коли співпозивачами у справі є кілька десятків осіб, перебіг розгляду такої справи втрачає контрольованість, а наявний механізм роз'єднання позовів також неспроможний розв'язати цю проблему, оскільки існує загроза ускладнення у роботі суду через виникнення в результаті такого роз'єднання десятків однотипних позовів з однаковими позовними вимогами до одного відповідача. Слушною є думка Р. А. Майданика, який наголошує, що у вітчизняній системі права відсутня реально діюча судова форма захисту групових інтересів. Чинне законодавство не визначає також поняття і порядок застосування масового позову, обмежується лише двома нормами щодо права об'єднання споживачів звертатися з позовом до суду про визнання дій продавця, виробника, виконавця протиправними (п. 9 ч. 1 ст. 25 Закону України «Про захист прав споживачів») і видання судового наказу на виконання рішення суду, яке набрало законної сили, про встановлення факту продажу товару ненадлежної якості, ухвалене на користь невизначеного кола споживачів (п. 5 ч. 1 ст. 96 ЦПК України [1, с. 49-50]).

Це твердження є справедливим, оскільки законодавство про захист прав споживачів, що складається із Закону України «Про захист прав споживачів», Цивільного кодексу України, Господарського кодексу України та інших нормативно-правових актів, у яких містяться положення про захист прав споживачів, також не містить визначення групового позову і чітко визначених механізмів його реалізації. Інститут групового позову відносно новий для українського законодавства і тому не має достатньої процесуально-правової бази. Закон України «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 року [2] передбачає право об'єднань споживачів звертатися до суду для захисту порушень прав невизначеного кола споживачів. Однак, як зазначає Я. М. Романюк, така прогресивна норма й досі не знаходить практичного ефективного застосування на практиці, оскільки процедура розгляду таких позовів є не досить урегульованою [3]. Отже, можна зробити висновок, що основи для розвитку інституту групового позову закладені у вищезазначеному законі і для виконання рішення суду про задоволення такого позову процесуальне законодавство передбачає спрощений порядок доведення споживачем своїх вимог щодо відшкодування шкоди, а саме індивідуальне звернення до суду із заявою про видачу судового наказу (ст. 96 ЦПК України) [4].

Позитивним кроком у запровадженні групового позову у сфері захисту прав

споживачів, адже саме вони утворюють невизначене коло осіб, права яких порушуються частіше за все, міг би стати проєкт Закону № 10292 від 15.05.2019 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо групових позовів про захист прав споживачів, права на безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище», що був зареєстрований у Верховній Раді України, в якому запроваджувались процесуально-правові механізми розгляду групових позовів у рамках цивільного судочинства, але згодом він був знятий з розгляду.

Метою законопроекту було законодавче визначення основних засад розгляду судом відповідно до норм ЦПК України групових позовів як ефективного інструменту захисту прав груп населення, члени яких постраждали від одного правопорушення, вчиненого одним чи декількома суб'єктами. Відповідно до законопроекту груповий позов міг бути пред'явлений з метою захисту прав споживачів, права на безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище, а також міг містити вимоги про припинення дій, що порушують право, про відшкодування майнової та моральної шкоди. При цьому груповий позов не визнавався формою процесуальної співучасті. Згідно із законопроектом, фізична особа або громадська організація отримали би право звернутися з позовом про захист прав та інтересів невизначеного кола осіб без їх процесуальної участі в розгляді. На думку М. Фролова, невизначене коло осіб – потенційно велика, але кількісно не окреслена група позивачів, що не дозволяє визначити та залучити усіх заінтересованих осіб по даному позову [5, с. 72]. У позовах на захист необмеженого кола споживачів неможливо вимагати відшкодування матеріальних збитків громадянам, оскільки персонально визначити позивачів неможливо. Але після визнання судом дій відповідача протиправними можна висувати вимоги щодо припинення здійснення протиправних дій і доведення до відома населення рішення суду через засоби масової інформації відповідно до ст. 25 Закону України «Про захист прав споживачів» [2].

Отже, у разі задоволення позову в інтересах невизначеного кола осіб суд своїм рішенням повинен зобов'язати відповідача довести рішення суду до відома споживачів у встановлений ним строк через засоби масової інформації або іншим способом. Предметом захисту в справах за позовами про захист прав та інтересів невизначеного кола споживачів виступає інтерес суспільства у реалізації національної споживчої політики, спрямованої на захист життя, здоров'я і добробут

населення. Подібні позови, на думку М. Фролова, створюють базис для того, щоб споживачі потім самостійно захищали свої інтереси, подавали позови вже з матеріальними вимогами. На основі рішення суду на користь невизначеного кола осіб певні громадяни можуть звернутися до суду з вимогою стягнути не лише матеріальні, а й моральні збитки [5, с. 73-74].

Як справедливо вважає Я. Я. Мельник, суд повинен працювати над встановленням та забезпеченням судового цивільного процесуального контролю щодо здійснення цивільного судочинства з даної категорії справ. А впровадження особливого режиму повинно сприяти більш чіткому доланню судом процесуальних ускладнень, ефективнішому реагуванню на прогалини та виробленню судової практики щодо групових (масових) позовів [6, с. 38].

Судова практика розгляду справ про захист прав споживачів свідчить про те, що здебільшого позови позивачів задовольняються в повному обсязі судами першої інстанції, оскарження ухвалених судових рішень здебільшого здійснюють відповідачі, тобто виробники продукції; досить часто рішення судів містять відмову споживачам у відшкодуванні моральної шкоди, оскільки факт її настання залишається не доведеним позивачами або право на її відшкодування не передбачене нормами цивільного законодавства, законодавства про захист прав споживачів чи змістом укладених договорів [7, с. 156-157].

І, як результат, на думку Ю. В. Білоусова, груповий позов може дозволити захистити значне коло осіб, чий права та інтереси було порушено; зменшувати навантаження на суди через дрібні позови; економити матеріальні та часові ресурси учасників процесу; одночасно забезпечувати захист публічно-правового та індивідуального інтересів тощо [8, с. 297].

Як бачимо, механізм захисту численного (невизначеного) кола осіб передбачений українським законодавцем і підтримується вченими-процесуалістами, але право на пред'явлення такого позову (на захист невизначеного кола осіб) мають тільки об'єднання споживачів, які діють як юридичні особи, що виключає можливість окремих громадян-членів численної групи осіб звертатись із позовами про захист власних прав та інтересів до національних судів.

Розглянемо деякі приклади із судової практики, що підтверджують ефективність застосування групового позову. Так, у квітні 2015 року Громадська організація «Громадський контроль захисту прав споживачів» звернулася з позовом до Товариства

з обмеженою відповідальністю «Технологія» щодо захисту прав споживачів неякісного, фальсифікованого та небезпечного згущеного молока. На обґрунтування своїх вимог позивач посилається на те, що споживачем 20 серпня 2014 року на ринку «Деміївський» було придано неякісне молоко згущене з цукром виробництва ТОВ «Технологія». У цей же день зразки відібраної продукції було надано для дослідження до Науково-дослідного центру випробувань продукції ДП «Всеукраїнський державний науково-виробничий центр стандартизації, метрології, сертифікації та захисту прав споживачів» при Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України. Під час дослідження було встановлено, що товар не відповідає державним стандартам України, адже містить у своєму складі немолочні, рослинні жири, а тому товар є таким, що має недоліки, є фальсифікованим, тобто таким, що виготовлений з порушенням технології виробництва, а також таким, що може бути небезпечним для життя і здоров'я споживачів.

На підставі дослідження ГО «Громадський контроль захисту прав споживачів» зазначає, що вказані дії відповідачів є протиправними щодо невизначеного кола споживачів, права та інтереси яких мають бути захищені в судовому порядку. У результаті розгляду даної справи дії компанії-виробника неякісного згущеного молока було визнано протиправними, а також припинено виробництво та реалізацію даної продукції із вилученням продукції з обігу [9].

Разом із тим розвиток технологій, суспільних відносин створює такі умови, коли наявність дієвого механізму захисту численних (невизначених) груп осіб є просто необхідним. Так, на початку 2016 року один із власників автомобіля Volkswagen Passat подав скаргу до Київського територіального відділення Антимонопольного комітету України з вимогою перевірити, чи не порушила компанія «Порше Україна» (офіційний представник Volkswagen Group в Україні) законодавство про економічну конкуренцію.

Як зазначає інтернет видання «Юридична газета online», причиною такого звернення до Антимонопольного комітету України з цього питання став інформаційний привід, у результаті якого стало відомо, що в автомобілях марки Volkswagen (компанії Volkswagen Group) було встановлено програмне забезпечення, яке приховувало інформацію про кількість шкідливих речовин у вихлопних газах автомобіля. Таким способом виробник приховував невідповідність двигунів десятків мільйонів авто, що були вироблені у період з 2009 по 2015 рр.,

екологічним нормам Євро-5. Даний інформаційний резонанс став причиною створення міжнародного руху, спрямованого проти фальсифікації екологічних показників в автомобілях концерну Volkswagen Group, до якого долучились і українські громадяни.

Так, у своїй скарзі заявник стверджував, що виробник за допомогою програмного забезпечення автомобіля приховав реальну цифру щодо кількості шкідливих речовин у вихлопних газах такого авто. Це стало підставою вважати, що у зв'язку з фальсифікацією показників щодо шкідливих викидів двигун автомобіля не відповідає екологічним нормам Євро-5. Крім того, власник Volkswagen Passat акцентував увагу на тому, що екологічні стандарти автомобілів марки Volkswagen мали для нього визначальне значення у 2012 році, коли він прийняв рішення про купівлю даного автомобіля, адже у разі отримання достовірних відомостей про реальний вміст шкідливих речовин у вихлопних газах автомобіля Volkswagen Passat він відмовився би від купівлі даного авто.

Представник заявника Михайло Гончарук зазначав, що неправдивість заявлених показників шкідливих викидів у технічній документації та рекламних матеріалах на автомобілі марки Volkswagen є інформацією, що, без сумніву, вводить в оману, а це є порушенням ст. 15-1 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції». Окрім цього, за словами представника, відповідальність за ці протиправні дії має нести ТОВ «Порше Україна», адже воно є офіційним імпортером та реалізатором продукції Volkswagen Group в Україні [10].

Ця справа підтверджує, що інститут групового позову в даному випадку був би досить ефективним механізмом, адже єдиним способом захисту споживачів від омани з боку виробників є покарання таких виробників. А це можливо лише за наявності дієвого механізму захисту численних (невизначених) груп осіб, яким і є груповий позов.

Підвищення інтересу до інституту групового позову як серед українських науковців, так і серед практиків говорить про можливу імплементацію даного інституту в національне законодавство, зокрема інституту групового позову, що, на нашу думку, буде мати позитивний результат для України, її економіки та суспільства загалом.

Висновки

Отже, груповому позову притаманне отримання учасниками групи у разі його пред'явлення до суду загального позитивного результату. У разі ухвалення судом позитивного рішення на користь

невизначеного кола осіб, якими є споживачі, усі учасники групи отримують спільний результат розгляду та вирішення справи щодо порушеного права. Разом із тим груповий позов забезпечує досягнення соціального ефекту, оскільки одночасно в суді під час його розгляду захищається як публічний (протиправна діяльність господарюючого суб'єкта, установи, організації), так і приватний інтерес (учасники групи отримують відшкодування за завдану матеріальну шкоду). У такий спосіб кожен учасник групи споживачів отримує відшкодування завданих йому матеріальних збитків і зможе поновити своє порушене право. Як правило, за груповим позовом кількість осіб, права яких порушені, неможливо встановити, а отже, йдеться про захист невизначеного кола споживачів.

Груповий позов створює додаткові гарантії захисту прав і свобод людини, зокрема споживачів, формалізує сферу громадського контролю за публічним сектором за допомогою судових інструментів, допомагає наблизити процесуальне законодавство України до міжнародних стандартів доступу громадськості до правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Майданик Р. А. Впровадження масового позову в право України: поняття, модель і сфера застосування. *Право України*. 2015. № 9. С. 49-54.
2. Про захист прав споживачів : Закон України від 12 травня 1991 року № 1023-XII. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1023-12> (дата звернення: 22.05.2020).

3. *Закон і Бізнес* Висновки Верховного суду України щодо запровадження масового позову. URL : http://zib.com.ua/ua/print/117329erhovniy_sud_publikue_visnovki_schodo_zaprovadzheniya_masov.html (дата звернення: 22.05.2020).

4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року, № 1618-IV. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

5. Захист невизначеного кола споживачів в ЄС та в Україні / Спільнота споживачів та громадські об'єднання. Київ, 2009. 108 с.

6. Мельник Я. Я. Судова практика щодо масових /групових/ та похідних позовів у контексті дії режиму цивільної процесуальної безпеки. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 7. С. 36-44.

7. Споживча політика в системі державного управління : навчально-методичний посібник / Дубенко С.Д., Максименко К.О., Овчаренко О.В. та ін. Київ: Тютюкін, 2009. 248 с.

8. Білоусов Ю.В. Груповий позов : зарубіжний досвід та перспективи його використання в Україні. *Університетські наукові записки*. 2012. № 1 (41). С. 295-309.

9. Рішення Голосіївського районного суду м. Києва від 02.09.2015 у справі № 752/6060/15-ц. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/49872945>

10. Пашковська Т. Фальсифікації екопоказників: «дизельгейт» Volkswagen дістався України. *Юридична Газета*. 2016. URL : <http://yur-gazeta.com/publications/practice/ekologichne-pravo-turistichne-pravo/falsifikaciyi-ekopokaznikiv-dizelgeyt-volkswagen-distavnya-ukrayini.html>. (дата звернення: 22.05.2020).

Liudmyla Kondratieva. A class action lawsuit as a procedural means of consumer protection

Based on the norms of the current legislation and the analysis of scientific views of researchers, the article outlines the problematic issues related to the application of a class action, in a case of the need, for judicial protection of an indefinite circle of persons, including consumer protection. The author emphasizes that class actions can be highly effective in protecting the rights of not only one person, but a wide range of people whose rights are simultaneously violated by the actions of the joint defendant. It is noted that the institution of class action is gaining popularity among the people, especially in consumer protection. It is stated that the current procedural legislation does not contain normative regulation of the institute of class action, however, certain steps towards the development of legislation norms in the institute of class action have already been taken. According to the author, after the last significant update of the content of the CPC, the issue of introducing a special procedure for consideration the cases of protecting the rights and lawful interests of numerous groups of people is still open. Unfortunately, according to the author of the article, the bill №10292 of 15.05.2019 "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Group Claims in Protection of Consumer Rights and the Right to a Healthy and Safe Environment", in which procedural and legal mechanisms for consideration of group lawsuits within the framework of civil proceedings were introduced, and which was withdrawn from consideration in the Verkhovna Rada of Ukraine. It is concluded that the possibility of filing a class action lawsuit significantly simplifies the procedure of initiating a dispute involving tens / thousands of people and aims to simplify the process of considering these claims, which will contribute to the effective protection of consumer rights. The class action, according to the author, creates additional guarantees for the protection of human rights and freedoms, consumers' ones in particular, formalizes the sphere of public control over the public sector through judicial instruments; promotes the approximation of procedural legislation of Ukraine to international standards of public access to justice.

Key words: class action lawsuit, consumer protection, indefinite circle of persons, judicial protection, indefinite circle of consumers.